

Uchwała Sejmu

z dnia .....

w sprawie ustanowienia roku 2018 Rokiem Polskiej Geografii

Z okazji przypadającej 100 rocznicy powstania Polskiego Towarzystwa Geograficznego Sejm Rzeczypospolitej Polskiej ustanawia rok 2018 Rokiem Polskiej Geografii. Setna rocznica utworzenia Polskiego Towarzystwa Geograficznego wiąże się z historyczną datą odzyskania przez Polskę niepodległości. Geografowie polscy wnieśli wówczas wielki wkład w odbudowę i scalenie państwa polskiego, podzielonego pomiędzy państwa zaborcze. Tworzone wówczas mapy i inne opracowania geograficzne pozwalały na określenie terytorialne kraju poprzez poznanie jego struktur przyrodniczych i społeczno-gospodarczych, jak też rozbudzały świadomość społeczną. Wydany jeszcze w 1916 roku przez Profesora Eugeniusza Romera *Geograficzno-Statystyczny Atlas Polski* był podstawowym materiałem źródłowym przy ustalaniu granic państwa po I wojnie światowej.

W ostatnim stuleciu geografowie polscy cieszyli się wielkim uznaniem, ze względu na wagę i przydatność swoich badań w życiu społecznym i gospodarce narodowej, w tym zwłaszcza w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz ochronie środowiska i krajobrazu. Równocześnie środowisko geografów, a szczególnie Polskie Towarzystwo Geograficzne, w całej swej historii miało charakter nie tylko naukowy, ale także silną tradycję obywatelską, społeczną i patriotyczną. Za swój patriotyzm i przywiązanie do Polski geografowie płacili najwyższą cenę, ponosząc śmierć w czasie II wojny światowej z rąk hitlerowców i sowietów.

Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, doceniając wkład geografów w budowę niepodległego państwa polskiego, w tym poznanie i określenie jego terytorium, ogłasza rok 2018 Rokiem Polskiej Geografii.

UZASADNIENIE

Setna rocznica utworzenia Polskiego Towarzystwa Geograficznego (PTG) nieprzypadkowo zbiega się z rocznicą odzyskania polskiej niepodległości. Wskazuje to na silne i autentyczne związki geografii z państwowością. Państwo wyrasta bowiem w określonej tradycji historycznej oraz miejscu w przestrzeni geograficznej i nie może istnieć bez własnego terytorium. Definiują je zarówno granice geograficzne, jak też różnego rodzaju przestrzenne struktury przyrodnicze i społeczno-gospodarcze, będące domeną badań zwłaszcza geografów.

Geografia polska posiada wielowiekową i chlubną tradycję. Już w 1494 r. na Akademii Krakowskiej rozpoczęto regularne wykłady z geografii. Wyprzedziliśmy w tym zakresie

uniwersytety niemieckie i wiedeński, gdzie zajęcia takie zaczęły się dopiero po 1500 r. Jako pierwsi prowadziliśmy badania naukowe w Europie Wschodniej. Szczególnie wysoki poziom reprezentowała polska kartografia. Rozwoju nauk geograficznych nie zahamowały rozbiory. W 1849 r. w Uniwersytecie Jagiellońskim powstała druga na świecie (po berlińskiej) Katedra Geografii, kierowana przez Wincentego Pola, który obok znajomości geografii był świetnym polskim poetą. W drugiej połowie XIX w. geografia stała się odrębną dyscypliną nauczania uniwersyteckiego. Odgrywał ona ważną rolę w kształtowaniu postawy patriotycznej Polaków. Na początku XX w. geografia stanowiła prężną i rozwijającą się dziedzinę polskiej nauki i kultury, którą coraz bardziej dostrzegano i szanowano na świecie.

Aplikacyjny charakter wielu badań geograficznych sprawił, że uzyskiwane wyniki wzbudzały coraz większe zainteresowanie niepodległościowych działaczy gospodarczych, społecznych i politycznych. Polacy aktywnie uczestniczyli też w eksploracji nieznanymi zakątków Ziemi, odnosząc w tym zakresie duże sukcesy. Świadectwem tego są rozsiane na całym świecie obiekty geograficzne o nazwach pochodzących od Polaków.

Można więc przyjąć, że wielowiekowa aktywność na różnych polach kolejnych pokoleń geografów uformowała drogę do uformowania się, obok świadomości geograficznej, również społecznej świadomości narodowej i niepodległościowej. W znacznej mierze to właśnie dzięki geografii Polacy byli mentalnie przygotowani do podejmowania różnych inicjatyw w nowej, już wyzwolonej, przestrzeni geograficznej, jaką stanowiła Polska międzywojenna. W ostatnich latach niewoli narodowej objawiły się wybitne osobowości, które miały później odegrać ważną rolę w kształtowaniu polskiej przestrzeni, gospodarki, nauki i kultury. Byli to m. in. Profesorowie Eugeniusz Romer, Stanisław Lencewicz, Stanisław Pawłowski, Ludomir Sawicki, Jerzy Smoleński oraz Antoni Sujkowski. Właśnie oni i ich uczniowie zdecydowali o kształcie i międzynarodowej randze geografii polskiej w latach następnych, już po odzyskaniu przez Polskę niepodległości.

Swoją aktywnością naukową, dydaktyczną i organizacyjną na początku XX w. geografowie starają się oddziaływać na kształtowanie świadomości społeczeństwa, aby przygotować je do właściwego wykorzystania przestrzeni geograficznej Polski po odzyskaniu niepodległości. Geografowie polscy jeszcze przed I wojną światową podjęli trud zbadania różnorodnych związków i procesów przestrzennych, przyczyniających się zarówno do lepszego poznania, jak i określenia terytorium Polski. Wielkim wydarzeniem nie tylko naukowym, ale i politycznym było ukazanie się w 1916 r. *Atlasu Geograficzno-Statystycznego* autorstwa wybitnego polskiego geografa Profesora Eugeniusza Romera. *Atlas* przedstawiał zjawiska w przestrzeni obejmującej granice Rzeczypospolitej z 1772 r. Ukazywał różnorodne struktury fizycznogeograficzne (geomorfologiczne, klimatyczne, hydrograficzne, itd.) oraz społeczno-gospodarcze (geografia ludności, osadnictwa, etniczna, transportu, przemysłu, rolnictwa itd.) dla terenów, które stały się podstawą do utworzenia państwa polskiego w 1918 r.

Od momentu opublikowania *Atlas* budził silny sprzeciw zaborców. Skonfiskowano większą część nakładu, władze austriackie zabroniły wywożenia go poza granice Galicji i Monarchii. Niemcy oskarżyli autora o zdradę stanu, za co w warunkach wojennych groziła kara śmierci. Pamiętali oni Romerowi to opracowanie bardzo długo, bowiem po zajęciu w 1941 r. Lwowa poszukiwali ukrywającego się uczonego z zamiarem aresztowania właśnie za omawiany *Atlas*. Pomimo trudności trzy egzemplarze udało się Romerowi przesać na Zachód, z których jeden trafił do Stanów Zjednoczonych (1918). Władze amerykańskie nakazały przedruk *Atlasu* i został on włączony do oficjalnych materiałów amerykańskich na Konferencję Pokojową w Paryżu (1918). Odgrywał on ważną rolę w dyskusjach nad delimitacją granic państwa polskiego. Natomiast Romerowi zalecono zorganizowanie działu

geograficznego przy Polskim Biurze Prac Kongresowych w Paryżu. Brał on udział w oficjalnej delegacji polskiej podczas paryskiej konferencji pokojowej (1919-1920) i konsultował możliwie obiektywne ustalenie granic kraju w oparciu o badania swoje i innych geografów, co było jednym z efektów Traktatu Wersalskiego. Uważa się często, że *Atlas Romera* jest jednym z trzech monumentalnych opracowań geograficznych odnoszących się do ziem polskich – obok takich dzieł jak *Chorographia Regni Poloniae* Jana Długosza (ok. 1480 r.) oraz *Słownika geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* (1880-1902, 15 tomów). Inny znany polski geograf, Henryk Arctowski, opracował dla potrzeb delegacji amerykańskiej na konferencję paryską wnikliwy *Raport o Polsce* (1918), wielokrotnie cytowany w literaturze światowej.

Restrykcyjne przepisy władz zaborczych uniemożliwiały powstawanie na ziemiach Rzeczypospolitej polskich organizacji naukowej. Dopiero pod koniec XIX w. swoje stanowisko złagodziły władze wiedeńskie. Powstało wtedy w Krakowie Towarzystwo Tatrzańskie (1873), zrzeszające m. in. wielu geografów. Po 1905 r. władze carskie zaczęły wydawać zgodę na tworzenie takich organizacji w Kongresówce. W 1906 r. utworzono Polskie Towarzystwo Krajoznawcze, które odegrało ważną rolę w rozwoju świadomości geograficznej i patriotycznej Polaków, zwłaszcza młodzieży. W tworzeniu PTK aktywnie uczestniczyli geografowie z różnych części Polski, zwłaszcza Waław Nałkowski i Ludomir Sawicki.

Historia polskiej geografii nierozzerwalnie wiąże się z historią Polskiego Towarzystwa Geograficznego. W XIX w. towarzystwa geograficzne funkcjonowały w kilku krajach europejskich. Ich siedziby mieściły się w Paryżu (od 1821), Berlinie (1828), Londynie (1830), Sankt Petersburgu (1845) i Wiedniu (1856). Ponieważ Polacy wykazywali wtedy dużą aktywność badawczą na różnych kontynentach, chętnie przyjmowano ich do tych towarzystw geograficznych. W XIX w. pojawiły się pierwsze próby zjednoczenia polskich geografów poprzez stworzenie odpowiedniego towarzystwa. Inicjatywę taką wysunął w 1881 r. Waław Nałkowski. Jednak sytuacja polityczna na ziemiach polskich sprawiła, że rozmowy na ten temat podjęto dopiero pod koniec 1917 r. W odezwie propagandowej sygnowanej przez Bolesława Olszewicza oraz Ludomira Sawickiego czytamy m. in.: [...] *dalsze zaniedbanie tej nauki [tj. geografii] ważnej dla rozwoju każdego nowoczesnego państwa i społeczeństwa, obciążałoby już wyłącznie naszą własną odpowiedzialność. By podołać tym wielkim zadaniom, stanąć musimy wszyscy zgodnie do wspólnej pracy. Odczuwamy przede wszystkim konieczność zrzeszenia osób pracujących na polu geografii i nauk pokrewnych dookoła ogniska, w którym przez bezpośrednią wymianę zdań i ciągły kontakt z rozwojem nauk za granicą ześrodkować by się mogło wszystkie dążenia ku podniesieniu oświaty i twórczości geograficznej u nas.*

Towarzystwo zostało założone 27 stycznia 1918 r. i od zarania swego istnienia aktywnie zaangażowało się w dzieło tworzenia niepodległego Państwa Polskiego oraz odbudowy państwowości polskiej. Wśród założycieli PTG byli m.in. Profesorowie Uniwersytetów Warszawskiego i Jagiellońskiego oraz Szkoły Głównej Handlowej: Stanisław Lencewicz, Jan Lewiński, Jerzy Loth, Bolesław Olszewicz, Stanisław Poniatowski i Ludomir Sawicki – wybitni polscy uczeni i wielcy patrioci. Głównym celem organizacyjnym było zjednoczenie środowiska geografów podzielonego ponadwiekową niewolą związaną z rozbiorami i zaborami. Niemal bezpośrednio po zakończeniu I wojny światowej pojawiły się prace, kreślące zadania geografii w procesie integracji ziem polskich. Głównym celem naukowym było jak najrzetelniesze zbadanie naszych ziem pod względem fizyczno-geograficznym i społeczno-gospodarczym, w tym dla potrzeb gospodarki narodowej oraz efektywnego i racjonalnego rozwoju kraju. Między innymi doprowadzono do ujednoczenia

nazewnictwa geograficznego, a pierwsze plany zagospodarowania przestrzennego tworzyli geografowie. Geografowie wykazywali wielkie zaangażowanie w procesie rozwoju społeczno-gospodarczego Polski i likwidacji przestrzennych kontrastów wynikających z wieloletniego podziału ziem Rzeczypospolitej między trzy państwa zaborcze.

Za wielki sukces polskiej geografii tego okresu można uznać wkład w rozwój patriotyzmu w społeczeństwie, w tym zwłaszcza wśród młodzieży. Opracowano szereg oficjalnych dokumentów dotyczących roli geografii w „ogólnym wychowaniu narodowym i państwowym” (te i następne cytaty m.in. z prac S. Pawłowskiego i innych wybitnych geografów). Wielokrotnie zwracano uwagę na konieczność wykształcenia w społeczeństwie „zmysłu geograficznego”. Podkreślano rangę „kultury geograficznej”, bez której trudno jest zrozumieć „cały szereg zagadnień obywatela państwowego i obywatela światowego”. Wreszcie zwracano uwagę na fakt, że „nauka geografii [w szkole] jest przede wszystkim nauką obywatelską”.

Towarzystwo w całej swej historii było stowarzyszeniem nie tylko naukowym, ale również o silnej tradycji obywatelskiej, społecznej i patriotycznej. Motyw patriotyczny zadomowił się w polskiej geografii na długie lata. Efekty tego ujawniły się szczególnie w latach II wojny światowej. Początkowo przejawiało się to m.in. w ukazywaniu antypolskiego charakteru niemieckich i sowieckich podręczników geografii oraz w manifestacyjnych Zjazdach Zrzeszenia Polskich Nauczycieli Geografii, podkreślających polski charakter Gdańska i Śląska. W różnych okresach dziejowych PTG uświadamiało Polakom, jak ważną rolę w życiu gospodarczym, społecznym i kulturalnym odgrywa szeroko rozumiana kultura geograficzna. Obok historii i polonistyki to właśnie geografia stanowiła główne ogniwo wychowania patriotycznego wielu pokoleń młodzieży polskiej. Geografowie byli na pierwszej linii frontu w walce o zachowanie w społeczeństwie świadomości narodowej. Smutnym potwierdzeniem tej aktywności geografów są listy zesłańców syberyjskich, przymusowych wygnańców jeszcze w latach rozbiorów, a także wykaz strat polskiej geografii w latach II wojny światowej.

Geografia znalazła się w grupie tych nauk, które uznano za szczególnie niebezpieczne dla III Rzeszy. Nic zatem dziwnego, że geografowie stanowili tę część polskiej inteligencji, przeciw której w pierwszej kolejności skierowała się nienawiść okupantów niemieckich. W dniu 6 listopada 1939 r. w ramach *Sonderaktion Krakau* Niemcy wywieźli do obozu koncentracyjnego Sachsenhausen blisko 200 profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego, wśród których było pięciu geografów. Trzech spośród nich zginęło (J. Smoleński, W. Ormicki, W. Winid).

Szczególnie w tym czasie członkowie PTG na różnych odcinkach walczyli o zachowanie w społeczeństwie ducha polskości. Odbывały się tajne zebrania Towarzystwa połączone z odczytami lub dyskusją naukową nad przyszłością geografii i kraju (Warszawa, Kraków). Członkowie Towarzystwa walczyli z wrogiem niemieckim i sowieckim na polu walki, ale również na niwie naukowej, publikując różne opracowania w wydawnictwach konspiracyjnych, np. Armii Krajowej (m. in. seria wydawnicza *Ziemia powracająca. Obraz geograficzno-gospodarczy*, J. Dylik, M. Czekańska, A. Wrzosek, 1942-1943). Angażowano się w tajne nauczanie na poziomie uniwersyteckim i szkolnym. Prowadzono je nawet w ekstremalnie trudnych warunkach, w obozach koncentracyjnych, łagrach czy oflagach i stalagach. Pracowano, choć zdawano sobie sprawę, że ujawnienie takiej działalności grozi śmiercią. Pełniono odpowiedzialne funkcje w Państwie Podziemnym i w Armii Krajowej (m. in. w utworzonym w 1943 r. Szefostwie Służby Geograficznej KG AK o kryptonimie „Schronisko”). Geografowie uczestniczyli też w pracach przygotowujących stanowisko Polski odnośnie spodziewanych po wojnie zmian granic państwowych (E. Romer, S. Leszczycki, S.

Pietkiewicz, E. Rühle, J. Szaflarski, A. Wrzosek). Na zlecenie Delegatury Rządu RP na Kraj opracowano zasady zasiedlenia przyszłych terenów zachodnich (m. in. A. Wrzosek, 1942).

Wielu członków za manifestowaną postawę geografa-Polaka zapłaciło najwyższą cenę – własne życie. Byli to m. in. Profesorowie: Jerzy Smoleński, Stanisław Pawłowski, Stanisław Lencewicz, Wiktor Ormicki, Walenty Winid, Wanda Rewieńska, Zdzisław Simche, Jakub Stefan Cezak, Adam Gadomski, Julian Stanoch, Franciszek Mączak, Czesław Jaksza Bykowski. Zbrodnie te dokonywały się w niemieckich obozach koncentracyjnych, sowieckich łagrach, podczas publicznych egzekucji. W Katyniu została zamordowana większość kadry oficerskiej korpusu geografów pracujących w Wojskowym Instytucie Geograficznym, wraz z Jego szefem Jerzym Lewakowskim. Przez cały okres okupacji musiał ukrywać się przed Niemcami prof. Eugeniusz Romer, przewodniczący Towarzystwa Geograficznego we Lwowie. W okresie wojny zmarł z powodu braku lekarstw ciężko chory Prezes PTG Antoni Sujkowski, życie straciło dwóch przewodniczących oddziałów PTG (S. Lencewicz, J. Smoleński) oraz szef Towarzystwa Geograficznego w Poznaniu (S. Pawłowski). Wszyscy byli równocześnie szefami geograficznych placówek uniwersyteckich. Przypomnijmy w tym miejscu wspaniałe słowa docenta UJ Wiktora Ormickiego, który prowadzony na śmierć w obozie Mauthausen Gusen we wrześniu 1941 r. powiedział: *Wiem po co mnie wołają. Idę jednak ze spokojem. Idę w tym głębokim przeświadczeniu, że nie ginę na marne, że to wszystko dla Polski.*

W okresie powojennym polscy geografowie również w nowych warunkach starali się najlepiej dbać o rozwijanie i upowszechnianie swej dyscypliny naukowej, jak też o rozwój kraju, choć nie zawsze tworzone koncepcje – oparte na obiektywnych, naukowych przesłankach, jak też zalecenia i rekomendacje, a nawet ostrzeżenia związane z negatywnymi procesami przyrodniczymi, społecznymi i gospodarczymi, były wysłuchiwane i wykorzystywane przez decydentów. Geografowie szczególnie silnie włączyli się w proces odbudowy zniszczonej po II wojnie światowej Polski i zagospodarowania tzw. Ziemi Odzyskanych. Brali też udział we wszystkich koncepcjach zagospodarowania przestrzennego kraju (w tym koordynowali dużą część z nich), pracach nad zmianami podziału administracyjnego, prognozowaniu zmian społeczno-gospodarczych, planach ochrony środowiska, itd. Współcześnie aktywnie uczestniczą również w opracowaniu strategii i planów rozwoju na wszystkich szczeblach administracji samorządowej.

Dzięki wybitnym umysłom, nowatorskim koncepcjom i ideom, ale także wyczerpanej pracy wielu uczonych i społeczników – geografów i członków PTG, wniesiono też znaczący dorobek do geografii światowej (po wojnie m.in. nieżyjący już Profesorowie Tadeusz Bartkowski, Stanisław Berezowski, Zbyszko Chojnicki, Maria Dobrowolska, Jan Dylik, Kazimierz Dziewoński, Rajmund Galon, Alfred Jahn, Maria Kiełczewska-Zaleska, Mieczysław Klimaszewski, Jerzy Kostrowicki, Jerzy Kondracki, Bogumił Krygowski, Antoni Kukliński, Stanisław Leszczycki, Henryk Maruszczak, Ludwik Straszewicz, Józef Szaflarski, Tadeusz Wilgat, Antoni Wrzosek i wielu innych). Pomimo „żelaznej kurtyny”, polscy geografowie z sukcesem rozwijali współpracę międzynarodową, w tym z krajami zachodnimi.

Na szczególną uwagę zasługuje fakt, że Polska stała się centralnym miejscem spotkania geografów świata wschodniego i zachodniego. Miarą uznania na arenie międzynarodowej był wybór jedynego jak dotąd Polaka, Profesora Stanisława Leszczyckiego, na Przewodniczącego Międzynarodowej Unii Geograficznej (MUG; 1968-1972). Polska geografia cieszyła się też wielkim uznaniem za granicą w okresie międzywojennym. Doniosłym sukcesem międzynarodowym zakończył się zorganizowany w 1934 r. w Warszawie XIV Kongres MUG, pod Honorowym Patronatem Marszałka Józefa Piłsudskiego i Prezydenta RP Ignacego Mościckiego. Przed II wojną światową Wiceprzewodniczącymi MUG byli

Profesorowie Eugeniusz Romer (1928-1938 i 1946-1949) oraz Stanisław Pawłowski (1938-1939).

Współcześnie, obchodzące stulecie swojej działalności Polskie Towarzystwo Geograficzne jest największą organizacją naukowo-zawodową i społeczną geografów, skupiającą przedstawicieli wszystkich subdyscyplin i specjalności geograficznych. Co szczególnie istotne, działalność częstokroć wykracza poza tradycyjnie rozumianą geografę, integrując także badaczy i miłośników pokrewnych dziedzin: ochrony środowiska i gospodarki przestrzennej, a także geologii, botaniki, ekonomii, socjologii, historii, architektury i urbanistyki.

Geografowie uczestniczą i koordynują szereg przedsięwzięć, mających olbrzymie znaczenie dla nauki i rozwoju kraju. Taką rolę pełniły między innymi opracowane w Instytucie Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN dwa atlasy narodowe: *Narodowy Atlas Polski* (1973-1978) oraz *Atlas Rzeczypospolitej Polskiej* (1993-1997). Trwają prace koncepcyjne nad kolejnym, który mógłby być wydany z okazji odzyskania rocznicy niepodległości i stanowić doskonałe podsumowanie i syntezę nie tylko ostatniego stulecia istnienia Państwa Polskiego i jego terytorium.

Stulecie Polskiego Towarzystwa Geograficznego w 2018 r. jest zatem znakomitą okazją do przypomnienia chlubnej tradycji geografii w Polsce i przywołania jej największych osiągnięć. Jest też dobrym momentem do zastanowienia się, jak wobec wyzwań przyszłości odpowiedzialnie i efektywnie organizować wspólnotę geografów, ale także wszystkich dziedzin nauki i kultury, związanych z badaniem i kształtowaniem terytorium kraju.

Obchodom jubileuszowym planuje się nadać uroczysty i podniosły charakter. Przewidywane są specjalne okolicznościowe konferencje, w tym jubileuszowy Zjazd Polskiego Towarzystwa Geograficznego w Warszawie w styczniu 2018 r., liczne wystawy oraz specjalne wydawnictwa. Podkreśleniem rangi wydarzenia jest uchwała Komitetu Nauk Geograficznych Polskiej Akademii Nauk z 2015 r. o uznaniu Roku Jubileuszowego 2018 „Rokiem Polskiej Geografii”. Kalendarz uroczystości rozpoczyna się już w czerwcu 2016 r. prestiżową Wystawą ilustrującą tradycje polskiej geografii i polską Konferencją Geograficzną w Paryżu w Stacji Naukowej Polskiej Akademii Nauk, co ma podkreślić, że geografia polska wnosi własne, narodowe idee i koncepcje także do wspólnoty europejskiej. Honorowy Patronat nad Wystawą i Konferencją objęli Ambasador RP w Paryżu Andrzej Byrt oraz Rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego prof. dr hab. med. Wojciech Nowak.

Stulecie PTG i związany z tym Rok Polskiej Geografii będzie zatem doskonałą okazją do pogłębienia współpracy wielu środowisk, nie tylko geograficznych oraz czas na spotkania w formule integracji. Pragniemy, aby Jubileusz odbywał się godnie, z podkreśleniem rangi Towarzystwa i polskiej geografii. Należy wyrazić nadzieję, że to wyjątkowe wydarzenie pozwoli geografii polskiej zająć należne jej miejsce w świadomości społecznej i życiu kraju.